

Н. А. Волік

**«ЕПІНІКІОН» Ф. ПРОКОПОВИЧА ЯК ЗРАЗОК УРОЧИСТОЇ ОДИ
У РОСІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XVIII СТ.**

Статтю присвячено проблемі визначення жанрової природи урочистої оди у російській літературі 18 століття та аналізу її композиційної та тематичної характеристик як результат впливу риторики. Ліричний жанр урочистої оди є найбільш популярним взірцем риторичної культури 18 ст. Історією та становленням цього жанру займалися такі вчені як Н. Ю. Алексєєва, Г. О. Гуковський, Г. В. Москвичьова, О. А. Погосян, І. З. Серман, Ю. М. Тинянов та інші. Серед попередників урочистої оди називають шкільну оду, панегірик, церковну проповідь.

Прокопович відомий як церковний діяч, вчений та письменник розпочинає одичне століття у російській літературі. Більшість похвальних слів належало саме Прокоповичу, який відіграв велику соціальну роль у суспільстві. Саме його «Епінікіон» був присвячений перемозі Петра Великого у битві під Полтавою над шведською армією. У творі поет звертається до мотиву неможливості виразити високі почуття за допомогою слів. Високий стиль створюється автором завдяки старослов'янській лексичі та давньогрецьким міфологічним образам. Дослідження підтверджують, що ця ода Прокоповича майже повністю повторює структуру панегірика та має деякі спільні теми з класичною урочистою одою.

Ключові слова: панегірик, урочиста ода, епінікії, риторичні характеристики.

УДК 821.161.2-94

Л. М. Джигун

**ІДЕЙНА ТА ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА МЕМУАРНОЇ ПРОЗИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ЕМІГРАЦІЇ**

У статті проаналізовано важливе місце української мемуаристики в національному, культурному та гуманітарному просторі України. Доведено, що автори другої половини двадцятого століття для достовірності описаних подій, фактів, явищ у структуру спогадів "вмонтовують" аналітично-порівняльні елементи, тісно поєднуючи їх із соціально-історичним контекстом.

Ключові слова: мемуаристика, ретроспекція, жанр, метажанр, модифікація, спогадова література.

Постановка проблеми. В останні роки спостерігається певне пожвавлення в царині дослідження проблемно-тематичних та жанрово-стильових особливостей документальної прози. Художня творчість письменників стала предметом активного дослідження літературознавцями з початку 90-х років ХХ ст. Однак літературна мемуаристика діаспорних письменників досі перебуває поза науковою рефлексією.

Аналіз останніх досліджень. Еміграційна мемуарна проза комплексно досі не вивчена, спорадично до неї зверталися О. Галич, Г. Костюк, І. Нікітова. Проблемно-тематичні та жанрово-стильові особливості літературної документалістики в Україні розглядали М. Васьків, О. Галич, Є. Заварзіна, А. Ільків, О. Коломієць, В. Мацько, А. Погрібний, О. Рарицький, В. Родигіна, І. Сирко, К. Танчин, Л. Тарнашинська,

М. Федунь, Т. Черкашина, Т. Швець та ін. Функціонально-генетична актуалізація метажанру прози nonfiction визначається специфічним духовним космосом й особливим місцем в історії української літератури ХХ ст.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати документальну прозу з погляду її генези, ідейної та художньо-тематичної специфіки.

Виклад основного матеріалу. Нині жанрові кордони нефікційної літератури розширилися – це спогади, епістолярій, щоденник, автобіографія, нотатник, записні книжки у формі есе чи нарису, усна оповідь, некролог. За визначенням Н. Бернадської, «жанр – це художнє ціле, у якому взаємодіють домінуючі (сукупність ознак, які охоплюють різні рівні твору – від композиційного та мовного) й змінні (система гнучких і варіативних елементів структури) ознаки. Перші з них забезпечують кістяк будь-якого жанру, другі – його модифікацію, залежну від мислення, світовідчуття, психології окремого письменника, а також своєрідних естетичних, історичних, національних рис літератури певного періоду» [1, с. 238]. Поява нових різновидів і модифікацій жанру вказує на невпинність творчого пошуку літераторів, які, спираючись на «старші жанри» (Ю. Тинянов), виформовують різні варіації й у такий спосіб стирають усталені формати, кордони, доводять на практиці генологічну спроможність жанру оновлюватися.

Кожен письменник у тій чи іншій жанровій формі вдається до атрибування нефікційної прози. Зокрема про працю І. Франка у цьому прошарку літератури А. Франко згадує: "Колись батькових листів і карток з видами було в мене багато. З його подорожі по Італії я майже щодня діставала вістку від нього [...]. Багато карток і листів до мене пропало. На жадання мого брата Петра я майже всі післала разом з моїми споминами про батька, до музею у Львові. Але моя посилка не дійшла до місця призначення. Пакет, який передала советському консулові в Відні для передачі братові, пропав безслідно" [8, с. 5–6].

Йдеться про передвоєнні роки. Епістолярій не дійшов до адресата, бо, очевидно, листи не пустила у ширший науковий обіг радянсько-компартийна цензура. А жаль, адже нині нефікційна проза становить історичне пізнання, історичну епістемологію та літературознавчу гносеологію як сукупність процесів, методів дослідження заради отримання знань про віддалені в часі періоди діяльності письменників. Не секрет, що основою літературознавчої онтології (філософія літератури) є загальна теорія пізнання, базована на історичних та документальних джерелах, в яких закумуляовано колективну свідомість певної епохи. Мемуари, листи, нотатки є основоположним історичним джерелом, структурний елементом якого становить соціальна функція. Остання уніфікує умови для культурного, соціально-етнічного вивчення конкретного народу, усвідомлення автором своєї ідентичності, місця української літератури у вітчизняному й світовому культурному процесі. Концептуальними критеріями документального жанру є об'єктивність (правдивість) і суб'єктивність (відносність, релятивність), індивідуальне та універсальне, певний факт і подія, часова тріада й ретроспекція, синхронність (одночасність збігу подій, історичних процесів, застосування порівняльної концепції в одночасності) та діахронність (опис явищ, певних подій у хронологічній послідовності), причинність звернення до документального письма й вибір об'єктів, середовища (реальних персонажів), на яких спрямована авторська творча увага. Не менш вагомим атрибутом прози nonfiction є розуміння та пояснення автором навкололітературних інтриг, суспільних подій і явищ. Тут все залежить від сформованої світобудови, внутрішніх духовних резервів, вміння логічно аналізувати та наративно-лінгвістичних позицій, інтенції (спрямованої свідомості) мемуариста. Німецький науковець Й. Г. Дройзен ще в позаминулому столітті стверджував, що «наш

метод є розуміння шляхом дослідження», іншими словами, розуміння закладено в мудрості, набутому досвіді. Останній є достатнім стимулом для розуміння іншого. Науковець доводив, що минуле не відображається у спогадах, а лише конструюється ідея [2, с. 551–552], тобто Й. Г. Дройзен потлумачує ідею опосередкованості знання минулого як сутнісної характеристики, позаяк «минулі часи ми можемо реконструювати не «об'єктивно», а лише отримати із «джерел» певне уявлення, думку про них, їхній аналог» [2, с. 567].

Автор, сідаючи за письмовий стіл, відтворюючи події минулого, усвідомлює, що викладені ним факти мають причинно-наслідковий зв'язок, хоча історичними, суспільно-культурними вони стануть після їхньої публікації. Наприклад, не всі письменники при житті погоджуються на оприлюднення спогадів, щоденників, деякі з них досі лежать в архівах, чекають на дослідника. З плином часу документальна проза потрапляє у ширший науковий обіг, актуалізуючи минулу літературну епоху та її історичне значення для сучасності. У такий спосіб, незалежно від мемуариста та його волі, документальний твір репрезентує часову тріаду "вчора-сьогодні-завтра" і має пізнавальне значення для сучасності заради майбутнього. Будь-який дослідник мемуарної спадщини, аналізуючи текст, підпорядковує культурно-історичні джерела минулого для реконструкції, зіставлення, наукової інтерпретації, створюючи нові конструкції – нарративні субстанції – задля наукових гіпотез, наукового дискурсу, врешті решт задля повернення історичної пам'яті народу.

З нагоди першої річниці смерті Остапа Вишні своєрідний некролог під назвою "Спогад про О. Вишню" в журналі "Нові дні" опублікував Степан Риндик. Він згадує входження письменника у велику літературу таким чином: "Свою літературну роботу Губенко розпочав у Кам'янці на Поділлі влітку 1919 року. Одного дня він показав мені пару гумористичних рецензій на твори Михайла Семенка – "П'єро задається" чи "П'єро мертвопетлює". Це сталося, мабуть, тому, що я безнастанно радив йому записувати все те, про що він оповідає і таким чином випробувати, чи не має він письменницького таланту. Ці рецензії були дуже дотепно написані, і я був ними захоплений, а Губенко аж сявав од щастя [...]. Свої гуморески Губенко друкував у місцевій газеті "Українська громада" (?), в органі есерівської партії" [4, с. 9].

Позаяк спогади атрибутують залишки колективної пам'яті, то вони, безумовно, прокладають місток від індивідуальної пам'яті до історії. Рецепція множинних спогадів створює матрицю дихотомії з часовим відтинком: «первинні спогади» або затримка пам'яті (ретенція) і «вторинні спогади» або відтворення, відновлення пам'яті (репродукція). І якщо ретенція спирається лише на чуттєве сприйняття, репрезентує згадану подію минулого, то репродукція відтворює події, участь у них суб'єкта через віддалений проміжок часу, спроектований на сучасного й майбутнього читача. У наведеному прикладі репродукція індивідуальної пам'яті є суб'єктивною, адже з історичної відстані чимало правдивих подробиць випали з поля зору мемуариста. Так, газета називалась не "Українська громада", а "Трудова громада", що була органом Подільської губернської народної управи. Остап Вишня зчаста друкував фейлетони в щоденній газеті "Народна воля". Чомусь не згадав С. Риндик появу гумориста в Кам'янці-Подільському, який працював завідувачем Медико-санітарної управи міністерства шляхів УНР. Павло Губенко, ризикуючи життям, надавав допомогу німцям прямо в потягах, що перевозили хворих на тиф.

Сучасні дослідники розширюють біографічну канву творчості гумориста. Зокрема, І. Старенький відтворює картину літературного життя, мовляв, Остап Вишня "поніс свій фейлетон до «Народної волі». Редактор (небіжчик Часник) узяв, прочитав, сказав: «Добре». І надрукував». Проте існує версія, що в першому числі київського

журналу «Реп'яхи» за 1918 рік було опубліковано памфлет «Казка (про красногвардейця)» за підписом «П. Михайлович». Та оскільки автор достатньо непривабливо зобразив образ більшовика – головний герой твору Дурасик був жандармом, потім за кримінальні злочини потрапив на каторгу, а в кінці твору Ленін запропонував йому стати червоногвардійцем – Остап Вишня пізніше не згадував про цей твір, щоб не накликати біди на свою голову" [6]. У такий спосіб перекреслюється суб'єктивне "Я" наратора (С. Риндика) та його участі в становленні Остапа Вишні як письменника. Тут колективна (історична) пам'ять заступає індивідуальну.

Наративні особливості мемуарного продукту залежать від індивідуального стилю письменника, його обізнаності з конкретним фактом, про який іде мова. Наприклад, деякі дослідники вважають, що еміграційна організація українських письменників "Слово" припинила своє існування з причини виконання статуту. З приводу уточнення факту В. Мацько звернувся до Ліди Палій, останнього чоловічого організації, яка мешкає в Канаді. У листі (20.02.2013) вона повідомляє: "Правдою є, що "Слово" припинило свою діяльність 1997 року, однак причина не така, як писав пан Фасоля. Члени управи тут, у Торонто, були вже втомлені, бо більшість з нас були старшого віку. Ми тоді почали шукати між нашими членами когось, хто перебрав би головуство "Слова". Ми писали кілька разів у цій справі до членів у всіх країнах, де б вони не були, але ніхто не зголосився. Були тільки голоси з проханням не розв'язувати Спілку. Нам не стало сил продовжувати працю, і так офіційно закрили "Слово". Ми згодні, що досі є ще багато діяльних письменників. Вони творять, як і творили, без Спілки" [3, арк. 2]. До речі, Л. Палій – майстер тревелогій, дорожніх нотаток, а також спогадів "Стороною йшла гроза". У листі (24.02.2013) до В. Мацька вона розкриває історію поетичної присвяти: "З І. Качуровським у мене була якась переписка в 70-х роках (не маю залишених листів). У 1982 році дістала від нього його прекрасну книжку перекладів Петрарки з цікавою дедикацією:

Нікуди більше не поїду,
Пошпю за себе пані Лиду.
Вона повернеться й тоді
Засвітить світло на воді...

Тут він натякає на мою збірку подорожніх оповідань під назвою "Світла на воді" [3, арк. 5].

У листі оприявлено аналіз інтертексту як естетичної категорії на прикладі адресного чотиривірша діаспорного письменника, літературознавця. Через десятки років аксіологічні елементи прекрасного ґрунтовно пояснено в епістолярному жанрі як «невигаданої» прози життя з вираженим суб'єктивним мотивом. Тут естетичне зображення дійсності позначається лапідарно й постає в елементах структури тексту, що зближує спогадову літературу з художнім началом. Для пересічного читача, не обізнаного з тонкощами теорії літератури, естетичні, художні константи можуть проступати ілюзорним, прихованим контуром, позаяк вони не мають зовнішньо окреслених параметрів, а лише увиразнюють творчу діяльність людини, її свідомість, ставлення до світу. У мемуарах носієм прекрасного, пропагандистом мистецтва слова є письменник, який під час творчого процесу підключає психологічні переживання з приводу події, факту, переповідає естетичне бачення, підключаючи соціально-історичний досвід, емотивно моделюючи естетичні відносини з оточенням, звернені до реципієнта.

Соціально-історичний досвід присутній у спогадах Євгенії Розгін "Турботами матері", яка торкається буремного 1919 року. У пам'яті зринають події пізньої осені, коли "сестра Віра повернулася із-за кордону після майже дворічного перебування в

капелі Кошиця. З нею прибув її наречений, лікар Андрій Журавель, що був теж за границею у військовій місії в справі військових полонених у Німеччині. Радість і журба переплітались в нашій хаті. Віру треба повінчати, та нема кому [...]. Віра і Андрій повінчались у Кам'янці-Подільським під гуркіт гармат і тріскотню кулеметів, та не хотіли знову їхати за кордон" [5, с. 5]. В 1938 р. лікаря-науковця А. Журавля, його батька і трьох братів енкаведисти розстріляли, а Віра під час Другої світової війни емігрувала. Про себе не подавала знати, тому сестра Євгенія Розгін вирішила бодай пунктирно згадати про їхнє дитинство в селі Немиринці (нині Городоцького району на Хмельниччині), про багатодітну родину отця Тимофія Туркала. Як писав І. Фізер, «світогляд поетів-емігрантів був переважаний неймовірною трагедією їхнього народу... Втрачена батьківщина і майже травматична туга за нею в творчості цих поетів-емігрантів є фактором великого значення. Вона часто-густо мобілізує їхню увагу, вона викликає надмірну ідеалізацію історичної минувшини... [7, с. 24]. Однак у спогадах Є. Розгін не зуживає надмірною ностальгією, у них насамперед прочитується гірка правда про те, як з першого дня совети нищили Україну, її культуру. Від них віяло матюками і пусткою. Коли авторка спогадів через десять років навідалась в рідне село, то вжахнулась, бо її "хата мала уже жахливий вигляд. У ній містилася школа. Кругом садиби не було тину, від дерев залишились лише стовбури, не було уже ні квітників, що їх колись ми так плекали, не було навіть трави зеленої. Все винищено, немов після пожежі" [5, с. 8].

Висновки. Таким чином, проілюструвавши приклади зі спогадів письменників-емігрантів, можна констатувати, що ідейна специфіка літератури факту, документальна література базована на спогадах авторів-очевидців демонструє провідну думку – це любов до рідного слова, до України. Кут зору автора мемуарів оприявнений у відборі, структуруванні матеріалу, оцінці мемуаристом подій, фактів. Крім власне публіцистичного стилю, в документальній прозі широко використовуються зображально-виражальні засоби не лише для підсилення достовірності викладеного матеріалу, а, передовсім, з рецептивної точки зору, автор відчуває "присутність читача" у тексті, тож моделює його (текст) у такий спосіб, аби реципієнт без особливих труднощів зумів його прочитати, сприйняти, переосмислити. Проаналізувавши спогади, листи мемуаристів, вловлюється різноаспектна тематика. Знаходимо лист-коментар, подячний лист, лист літературознавчого характеру тощо. У спогадах відбивається історичне минуле України, автобіографічний портрет письменника, ставлення мемуариста до світу та людини в ньому. І листи, і спогади еміграційних письменників наштовхують на думку про те, що народ повинен пам'ятати свою історію, свій родовід, своє коріння, шанувати волю, незалежність, яка здобута в боях гіркою ціною й завжди гідно шанувати оборонців рідної землі.

Список використаної літератури

1. Бернадська Н. Український роман : теоретичні проблеми і жанрова еволюція : моногр. / Н. І. Бернадська. – Київ : Академвидав, 2004. – 368 с. ; Bernadska N. Ukrainskyi roman : teoretychni problemy i zhanrova evoliutsiia : monohr. / N. I. Bernadska. – Kyiv : Akademvydav, 2004. – 368 s.
2. Дройзен И. Г. Историка. Лекции об энциклопедии и методологии истории / И. Г. Дройзен ; пер. с нем. И. Г. Федорова. – Санкт-Петербург : Владимир Даль, 2004. – 584 с. ; Droyzen I. G. Istorika. Lektsii ob entsiklopedii i metodologii istorii / I. G. Droyzen ; per. s nem. I. G. Fedorova. – Sankt-Peterburg : Vladimir Dal, 2004. – 584 s.
3. Особистий архів В. П. Мацька. Листи Л. Палій, 10 арк. ; Osobystyi arkhiv V. P. Matska. Lysty L. Palii, 10 ark.

4. Риндик С. Спогад про О. Вишню / С. Риндик // Нові дні. – 1957. – № 94. – С. 9–10; Ryndyk S. Spohad pro O. Vyshniu / S. Ryndyk // Novi dni. – 1957. – № 94. – S. 9–10.

5. Розгін Є. Турботами матері / Є. Розгін // Наше життя. – 1954. – Ч. 5. – С. 5–8; Rozghin Ye. Turbotamy materi / Ye. Rozghin // Nashe zhyttia. – 1954. – Ch. 5. – S. 5–8.

6. Старенький І. Кам'янецькі стежки Остапа Вишні [Електронний ресурс] / І. Старенький // Кам'янецький часопис Ключ. – Режим доступу: <http://klyuch.com.ua/m/articles/history/kamyanetski-stezhky-ostapa-vyshni/>; Starenkyi I. Kamianetski stezhky Ostapa Vyshni [Elektronnyi resurs] / I. Starenkyi // Kamianetskyi chasopys KluCh. – Rezhym dostupu: <http://klyuch.com.ua/m/articles/history/kamyanetski-stezhky-ostapa-vyshni/>

7. Фізер І. Вступна стаття / І. Фізер // Координати: Антологія сучасної поезії на Заході / упоряд. Б. Бойчук, Б. Рубчак. – Мюнхен: Сучасність, 1969. – Т. 1. – С. XIII–XXXIII; Fizer I. Vstupna stattia / I. Fizer // Koordynaty: Antolohiia suchasnoi poezii na Zakhodi / uporiad. B. Boichuk, B. Rubchak. – Miunkhen: Suchasnist, 1969. – T. 1. – S. XIII–XXXIII.

8. Франко-Ключко А. Рукописи Івана Франка в Канаді (лист з Ліпіка, Югославія та інше) / А. Франко-Ключко. – Вінніпег, 1957. – 16 с.; Franko-Kliuchko A. Rukopysy Ivana Franka v Kanadi (lyst z Lipika, Yuhoslaviia ta inshe) / A. Franko-Kliuchko. – Vinnipeh, 1957. – 16 s.

Стаття надійшла до редакції 6.06.2017

L. M. Dzhyhun

IDEOLOGICAL AND ARTISTIC SPECIFICITY OF MEMOIR PROSE OF UKRAINIAN LITERARY EMIGRATION

The place of Ukrainian memoirs in the national, cultural and humanitarian space of Ukraine was analyzed in the article. The writers of the second half of the twentieth century were proved to “mount” analytical and comparative elements in the structure of memoirs, tightly linking the social and historical context for authenticity of described events, facts, phenomena. Writers memoirists felt a great responsibility to tell the truth about their experiences and sufferings. It is a memoir essay where the author is free to express themselves. Real-time self-disclosure is extraordinarily attractive. Difficult psychological and philosophical world view of each individual requires self-reflection, written expression of which is most found in memoir writing. Memoir literature is very interesting and unique type of verbal creativity. More and more native as well as foreign researchers study its various aspects. The author's game with the form and the game with the form and the contents of fictional-biographic work are also viewed in this research. In this research the most typical forms of interaction of the author and the reader at all text levels are revealed, the paratext peculiarities of fictional biographic prose are also viewed.

The place of Ukrainian memoirs in the national, cultural and humanitarian space of Ukraine was analyzed in the article. The writers of the second half of the twentieth century were proved to “mount” analytical and comparative elements in the structure of memoirs, tightly linking the social and historical context for authenticity of described events, facts, phenomena. Writers memoirists felt a great responsibility to tell the truth about their experiences and sufferings. It is a memoir essay where the author is free to express himself. Real-time self-disclosure is extraordinarily attractive. Difficult psychological and philosophical world view of each individual requires self-reflection, written expression of which is most found in memoir writing. Memoir literature is very interesting and unique type

of verbal creativity. More and more native as well as foreign researchers study its various aspects.

Key words: *memoirs, retrospection, genre, metagenre, modification, memory literature*

УДК 008:130.2:316.723

**E. K. Koliada,
S. B. Sheludchenko**

**INTERCULTURAL COMMUNICATION AND CULTURAL INTERACTION FROM
THE PERSPECTIVE OF MULTICULTURALISM (A STUDY OF THE NOVEL
MURDER ON THE ORIENT EXPRESS BY A. CHRISTIE)**

The article deals with the characteristics of a multicultural society. The phenomenon of multiculturalism has been analyzed from the perspective of the social sciences. The problem of interlocution in the multicultural world has been outlined. The notion of a subculture has been defined. The peculiarities of intercultural cooperation have been traced as exemplified by detective fiction.

Key words: *multiculturalism, interlocution, subculture, intercultural communication, the level of communication, a strategy.*

The modern world is constantly getting more and more globalized and multicultural. The phenomenon of globalization is marked by interaction of both individuals and civilizations. The latter are in special focus due to their intercultural interplay. Peoples' need for cultural understanding and their tendency to learn the inner world promote the intensification of communicative processes.

Intercultural interplay as a specific form of interaction presupposes the communication between at least two representatives belonging to different language groups or cultural patterns. Thus, linguistic or cultural comparison reveals not only general and universal features, but specific, national and authentic traits as well. Such authenticity is the result of the humanity's historic development. Intercultural communication deals with comprehension and sympathetic understanding.

Intercultural communication is usually treated as a social phenomenon, the matter of which assumes the choice between constructive or destructive interaction of different national / ethnic cultures or subcultures. This interplay takes place within the distinct time-and-space confines. Intercultural communication emphasizes an individual possessing universal human values and cultural peculiarities [2; 3]. Consequently, any individual acts and interacts in all the communicative contexts according to these universals. So, the topicality of the present research is determined by the multicultural and polyethnic essence of most present-day countries.

The **goal** of the research is to define a set of guidelines that can be used for further intercultural investigations from the perspective of current multiculturalism. The following **tasks** have been performed to achieve the goal: 1) to analyze the term «multiculturalism»; 2) to determine the importance of interlocution in intercultural interaction; 3) to reveal the essence of subcultures.